

## Числівник як частина мови

**Числівник** (имя числительное) – це повнозначна частина мови, що означає абстрактно-математичне число або певну кількість однорідних предметів чи порядок предметів при лічбі і відповідають на питання *скільки? котрий? котра? котре?*

За значенням, структурно-граматичними властивостями та характером вживання числівники поділяються на кількісні й порядкові (*перший, двадцять другий*). Кількісні числівники, в свою чергу, поділяються на чотири групи: власне кількісні (*два, двадцять, п'ятдесят*); неозначено-кількісні (*багато, кілька, кільканадцять*); збірні (*троє, обидва, десятеро*); дробові (*п'ять шостих, нуль цілих і сім десятих*).

За будовою і особливостями творення числівники поділяються на три групи: прості, складні, складені.

Простими називаються однослівні числівники з непохідною основою, яка дорівнює кореню: *сорок, сто, чотири, трільйон*.

Складними називаються числівники, що утворилися з коренів двох числівників, об'єднаних в одне слово: *одинадцять, двісті, дев'ятсот, півтора, півтораста*.

Складеними називаються ті, що складаються з двох і більше простих або складних числівників: *двадцять п'ять, сорок шість, сімсот сімдесят вісім, одна друга, три сьомих*.

Числівники слід відрізняти від кількісних іменників: *один – одиниця; два – двійка, пара; п'ять – п'ятірка; одна третя – третина; одна десята – десятина; сто – сотня*.

Числівники, як правило, не змінюються за родами та числами. Родові ознаки мають тільки числівники *нуль, один (ч. р.), одна (ж. р.), одне, одно (с. р.), мільйон, трільйон (ч. р.), тисяча (ж. р.)*.

За числами числівники також не змінюються, крім числівника *один (одні – множина)*.

## Відмінювання числівників

За нормами української літературної мови відмінюються всі розряди числівників. Поширеними помилками є вживання ненормативних форм числівників, а також часткове відмінювання складних і складених форм. Власне кількісні, дробові числівники та деякі неозначено-кількісні числівники виступають у формах шести відмінків. Виділяються такі типи відмінювання:

1. Числівник **один, одна, одно (одне)**. У непрямих відмінках їхні закінчення збігаються з закінченнями прикметників твердої групи (крім Р. та О. відмінків жіночого роду):

<i>1 один, одно (одне)</i>	<i>одна</i>	<i>одні</i>
.		
<i>1 одного</i>	<i>однієї (одної)</i>	<i>одних</i>
.		
<i>2 одному</i>	<i>одній</i>	<i>одним</i>
.		
<i>3 Н. або Р.</i>	<i>Н. або Р</i>	<i>Н. або Р.</i>
.		
<i>4 одним</i>	<i>однією (одною)</i>	<i>одними</i>
.		
<i>1 на одному (однім)</i>	<i>на одній</i>	<i>на одних</i>
.		

2. Числівники **два, три, чотири** у непрямих відмінках мають однакові закінчення (крім З. й О.): *три, трьох, трьом, три, трьома, на трьох*.

3. Числівники від **п'яти** до **двадцяти, тридцять**, а також від **п'ятдесяти** до **вісімдесяти** та **кільканадцять, стонадцять, кількадесят** становлять один тип відмінювання. У складних числівниках змінюється друга частина:

<i>1 п'ять</i>	<i>одинадцять</i>
.	
<i>1 п'яти, п'ятьох</i>	<i>одинадцяти, одинадцятьох</i>
.	

Ѓ п'яти, п'ятьом	одинадцяти, одинадцятьом
·	
Є Н. або Р.	одинадцять, одинадцятьох
·	
Є п'ятьма, п'ятьома	одинадцятьма, одинадцятьома
·	
І (на) п'яти, п'ятьох	(на) одинадцяти, одинадцятьох
·	

У числівниках від **п'ятдесяти** до **вісімдесяти**, на відміну від російської мови, змінюються лише друга частина:

*Н. сімдесят*

*Р. сімдесяти, сімдесятьох*

*Д. сімдесяти, сімдесятьом*

*З. Н. або Р.*

*О. сімдесятьма, сімдесятьома*

*М. (на) сімдесяти, сімдесятьох*

4. Числівники **сорок, дев'яносто, сто** у непрямих відмінках мають закінчення –а: *сорок, сорока, сорока, сорок, сорока, сорока*.

5. Складні назви сотень від **двісті** до **дев'ятсот** змінюються в обох частинах за таким зразком:

І	двісті	чотириста	шістсот
·			
І	двохсот	чотирьохсо	шестисот
·		т	
Ѓ	двомста	чотирьомс	шестистам
·	м	там	
Є	двісті	чотириста	шістсот
·			
Є	двомаст	чотирмаст	шістьмастами
·	ами	ами	(шістьомастами)
І	на	чотирьохст	шестистах

. *двохстах* *ах*

У кінці першого компонента числівників *п'ятсот* – *дев'ятсот* м'який знак не ставиться.

6. Числівники **тисяча, мільйон, мільярд, нуль** відмінюються як іменники в однині: *тисяча* - за системою відмінювання іменників першої відміни мішаної групи; *мільйон, мільярд* – як іменники другої відміни твердої групи; *нуль* – як іменники другої відміни м'якої групи.

7. Дробові числівники відмінюються в обох частинах: чисельник змінюється як кількісний числівник, а знаменник – як порядковий (*одна друга, одної (однієї) другої, одній другій, одну другу, одною (однією) другою, на одній другій*). Керований іменник при цьому не змінюється: *дві третіх гектара, двох третіх гектара, двом третім гектара*.

8. Числівники **півтора, півтори, півтора**ста не відмінюються.

9. З усіх збірних числівників повну систему відмінкових форм має слово **обоє (обидва, обидві)**, що змінюється, як числівник **два** (*обоє, обох, обом, обох і обоє, обома, на обох*).

10. За цим же типом відмінюються неозначено-кількісні числівники **кілька, декілька, багато, небагато**.

11. При відмінюванні всі збірні числівники мають форми відповідних кількісних числівників: *четверо, чотирьох, чотирьом...*, *шестеро, шістьох, шістьом...* і т. д.

12. У складених кількісних числівниках відмінюється кожне слово: *сто п'ятдесят вісім, ста п'ятдесяти (п'ятдесятьох) восьми (вісьмох), ста п'ятдесяти (п'ятдесятьом) восьми (вісьмом)*...

13. У складених порядкових числівниках відмінюється остання частина: *сто п'ятдесят восьмий, сто п'ятдесят восьмого, сто п'ятдесят восьмому*...

14. Числівник **третій** відмінюється як прикметник м'якої групи, усі інші порядкові числівники відмінюються, як прикметники твердої групи.

## Зв'язок числівників з іменниками

У ділових паперах числівники керують певними формами відмінків іменників, з якими сполучаються.

1. Числівник **один (одна, одне, одні)** узгоджується з іменником у роді, числі й відмінку, наприклад: *одна проблема – однієї проблеми (Р. в.), одне запитання, один примірник.*

2. Числівник **два** має дві форми роду: *два протоколи (чол. р.), дві пропозиції (ж. р.).*

3. Після числівників **два, три, чотири, обидва** (а також після складених числівників, останнім словом яких є **два, три, чотири**) іменники вживаються у формі називного відмінка множини, наприклад: *чотири путівки, два президенти, три студенти, тридцять чотири документи, два вікна.*

При сполученні цих числівників з іменниками із суфіксом **-ин**, який зникає у формах множини, а також коли іменники в однині та множині мають різні основи (*дівчина – дівчата, друг – друзі*), останні набувають форми родового відмінка однини, наприклад: *два громадянина, три селянина, чотири киянина, чотири друга.*

У непрямих відмінках числівники **два, три, чотири, обидва** узгоджуються з іменником, наприклад: *двох підручників, трьом хлопцям, чотирьох студентів.*

Забезпечуючи граматичну правильність кількісно-іменникових словосполучень, варто одночасно подбати про їх смислову точність. Наприклад, вислів *Зустрілися два Президенти* можна зрозуміти по-різному: *два Президенти однієї країни* чи *Президенти двох різних країн*. Тому краще було б сказати: *Зустрілися Президенти двох країн.*

4. Після числівника **п'ять** і наступних іменники вживаються у формі родового відмінка множини, наприклад: *сім заяв, шістнадцять комп'ютерів, п'ять книжок, шістсот сторінок.* У непрямих відмінках числівники узгоджуються з іменниками: *у п'яти зошитах, двадцятьом юристам.*

5. При числівниках **тисяча, мільйон, мільярд, нуль** іменники вживаються у формі родового відмінка множини у всіх формах, наприклад: *мільйон*

*карбованців, тисяча гривень, нуль відсотків (але нуль звука), тисяча кілометрів – тисячі кілометрів.*

6. З неозначено-кількісними та збірними числівниками іменники вживаються у формі родового відмінка множини, наприклад: *декілька років, багато студентів, шестеро позивачів, троє людей.*

7. Після дробових числівників іменники вживаються у формі родового відмінка однини (якщо виміру підлягає один предмет або якась сукупність, неподільна єдність), наприклад: *одна ціла і шість десятих гектара (а не гектарів), одна друга площі (Р. в.) – однієї другої площі (Р. в.), десять сотих землі (Р. в.) – десяти сотих землі (Р. в.).* Іменник може вживатись у множині, якщо позначає вимір кількох однорідних предметів, а також коли числівник керує іменником множинної форми, наприклад: *дві п'ятих Землі (планета) і земель (посівних площ), одна п'ята Філіппін.* Іменник при цьому не відмінюється: *дві третіх Карпат, двом третім Карпат...*

У мішаних дробах, що включають у себе елемент з *половиною, з чвертю, третиною* характер керування визначається числівником, який виражає цілу частину, наприклад: *один з половиною день, два з половиною метри, три з половиною літри; але п'ять з половиною років, шість з чвертю метрів.*

У мішаних дробах керує іменником дробова частина, якщо вона приєднується сполучником **і**: *два і одна третя літра, двадцять і п'ять десятих процента.*

8. Числівники **півтора, півтори** сполучаються з іменниками у формі родового відмінка однини, а числівник **півтораستا** – у родовому відмінку множини, наприклад: *півтора року, півтори доби, півтораста центнерів, півтораста кілометрів.* Числівник **півтора** вимагає іменників чоловічого та середнього роду, а **півтори** – жіночого: *півтора дня, півтори хвилини.*

9. У сполученнях, що позначають дати (*Восьме березня, Перше вересня*), відмінюється тільки числівник: *з Восьмим березня; до Восьмого березня.* При поєднанні чисел зі словами **дата, свято, день** числівник і назва місяця вживаються у родовому відмінку: *поздоровити зі святом Восьмого березня, підготувати до дня Першого вересня.* Конструкції *поздоровити зі святом*

*Восьме березня, привітати зі святом Перше вересня належать до сфери розмовної мови.*

10. Порядкові числівники узгоджуються з іменником у роді, числі, відмінку: *п'ятий документ – п'ятого документа, сьомий автомобіль – сьомого автомобіля.*

Точно визначений час виражається сполученням з прийменником **о**: *о десятій годині*; **об**: *об одинадцятій годині*. Неточно визначений час виражається сполученням з прийменником **на**: *на шосту годину*.

Запитуючи про час, слід уживати вислови: *Котра година? О котрій годині?* (а не: *Яка година? Скільки годин?*). Правильними відповідями є такі: *За десять друга. Десять хвилин до другої. П'ять по третій. Четверта нуль п'ять. Восьма година тридцять хвилин. Пів на шосту. Чверть на третю. За чверть сьома. Половина шостої.* Вислови *без десяти сьома, без чверті шоста* є скалькованими з російської мови.

### **Правила запису цифрової інформації у документах**

У ділових паперах доводиться мати справу зі значною кількістю числових назв. Існують певні правила їх оформлення.

1. Простий кількісний числівник, який називає однозначне число (без вказівки на одиницю виміру), записується словами, а не цифрами: *комісія у складі трьох осіб; студентів повинно бути не більше чотирьох.*

Так само записуються однозначні числівники, якими позначаються часові межі: *випробування будуть тривати два – три місяці; за два місяці до закінчення терміну дії контракту.*

Якщо однозначне число супроводжується найменуванням одиниць виміру, воно пишеться цифрами: *продано 20 центнерів цукру; 40 гектарів землі.*

Дата записується такими способами, наприклад: *3 12 вересня 2005 року* або *з 12.09.2005*, або все словами. Навчальні й фінансові роки мають такий зразок запису: *у 2005/06 навчальному році.*

2. Складні й складені числівники записуються цифрами, крім тих випадків, коли ними починаються речення: *Було заплановано 12 виступів; Дванадцять виступів було заплановано на завтра.*

3. Цілі числа, які виражаються кількома знаками, прийнято записувати, розбиваючи їх на класи за допомогою пропусків, наприклад: 8 789 563. У числах, що позначають номери (марки машин, механізмів), цифри на класи не розбивають, наприклад: *p/p № 1234567859.*

4. Порядковий числівник, що передається арабськими цифрами, вводиться в текст з відмінковими закінченнями (*вироби 1-го сорту; радіоприймач 2-го класу*). Якщо кілька (більше двох) порядкових числівників стоять поруч, відмінкове закінчення вживається лише один раз (*курсанти 1, 2, 3-го курсів*). Числівники не мають відмінкових закінчень, якщо вони стоять після іменників (*малюнок 2, у кресленні 4, на с. 43*), а також у датах (*24 серпня 1991р.*).

5. Деякі порядкові числівники для розрізнення позначаються в документах за допомогою римських цифр. Після римських цифр відмінкове закінчення не вводиться (назви місяців, кварталів). Наприклад: *По середніх школах пройшов набір учнів до X – XII класів; У III кварталі недовиконання становить 25 процентів.*

6. Складні слова, де перша частина позначається цифрою, записується в документації комбіновано: *40-процентний, 12-томний, 70-річний*. Другу частину таких назв дозволяється скорочувати, якщо це одиниця виміру: *60 км, 500 м*. Одиниці виміру при числівниках, що позначають межу чогось, пишуться тільки раз: *20 – 30 шт., або від 20 до 30 км.*

Якщо у тексті документа наводиться ряд числових значень величини, вираженої однією і тією ж одиницею виміру, то ця одиниця виміру вказується тільки після останньої цифри: *20; 40; 50 кг* або *20×30×40 см* або *8.0, 8.5, 12.5 мм*.

7. Окремі види інформації передаються у вигляді змішаного запису, що складається з цифр і слів (можна *473 000*, а можна *473 тис.*; можна *1 000 000, 1 млн. чи 10 у 5 степені*). Словесно-цифровий запис не лише дає можливість



скорочувати написання великих і малих чисел, а й значно полегшує їх сприймання.

8. У діловому стилі приблизна кількість відтворюється дуже обмеженим числом зворотів: понад, до, зверх, більше (більш), менше (менш): *до вересня 2005 року*.

9. Широко вживані в офіційно-діловому стилі дробові числівники, які у розмовному мовленні мають таку відтворюваність:

а) якщо ціла величина або чисельник позначається числами *два, три, чотири*, то ціла величина і знаменник матимуть закінчення **-і**: *2 3/7 – дві цілі три сьомі; 4 2/5 – чотири цілі дві п'яті, 3 4/9 – три цілі чотири дев'яті*;

б) якщо ціла величина або чисельник позначаються іншими числами, то ціла величина і знаменник матимуть закінчення **-их**: *15 6/7 – п'ятнадцять цілих шість сьомих, 98 7/9 – дев'яносто вісім цілих сім дев'ятих*.

10. Збірні числівники поєднуються:

а) з іменниками чоловічого роду: *четверо студентів, п'ятеро громадян*;

б) з особовими займенниками **ми, ви, вони**: *їх було восьмеро, нас було двоє*.

в) з множинними іменниками: *двоє дверей, троє окулярів*.

Не сполучаються зі збірними числівниками іменники на позначення високих та офіційних посад: сполучення на зразок *п'ятеро президентів, троє міністрів, двоє маршалів* вважаються усно-розмовними.

Цифровий запис дає можливість скорочувати словесну інформацію і є цілком нормативним там, де не вимагається особливої точності чи певної урочистості.

11. Словесний запис цифрової інформації зберігається у дипломатичному різновиді офіційно-ділового стилю, а також подекуди в інших різновидах там, де вимагається дотримання особливої точності. Наприклад: *Конвенція укладена в Гаазі вісімнадцятого жовтня тисяча дев'ятсот сьомого року, в одному примірнику*.

12. Грошові суми пишуться так: спочатку сума вказується цифрами, а в дужках – словами, наприклад: *у розмірі 25 600 (двадцять п'ять тисяч шістсот) грн.; 578 (п'ятсот сімдесят вісім) грн.*

## Числівники як компоненти складних слів

Числівник **один** у складних словах має форму **одно**: *одноліток, однокласник, одноколірний*.

У двох формах виступають (у складних іменниках і прикметниках) числівники **два, три, чотири**. Елементи **дво-, три-, чотири-**, виступають у словах, другий компонент яких починається на голосний і приголосний: *двопроцентний, двотижневик, трисерійний, тритомник, чотирикімнатний, двогодинний, чотиримісячний, двоактний, двоатомний, триелементний, триелектродний, чотириетапний, чотириактний*.

Коли другою частиною складного слова є порядковий числівник, то числівник вживається у формі **двох-, трьох-, чотирьох-** (*двохсотий, чотирьохтисячний, трьохмільйонний*).

Числівники **п'ять-десять**, числівники на **-дцять, -десять** у складі прикметників і іменників мають форму родового відмінка із закінченням **-и**: *п'ятигодинний, шестиденка, десятилітровий, дев'ятнадцятиденний, п'ятдесятиметровий*.

Числівники **дев'яносто, сто** в складних словах зберігають форму називного відмінка: *стоквартирний, дев'яностопроцентний*.

Числівники **сорок, двісті – дев'ятсот** виступають у складних словах у формі родового відмінка: *сорокаденний, двохсотлітній, п'ятисотрічний, сорокап'ятирічний*.

Числівник **тисяча** входить до складу іменників і прикметників у формі **тисячо-**: *тисячократний, тисячотонний, тисячокілометровий, тисячоватний*.

## Правопис складних числівників

1. *Разом пишуться:*

- а) Складні кількісні числівники: *дванадцять, п'ятдесят, триста*.
- б) Складні порядкові числівники: *багатотисячний, кількамільйонний, п'ятисотий*.

2. Складені кількісні та порядкові числівники пишуться *окремо*: *триста сорок вісім, тисяча сорок восьмий*.

3. Через *дефіс* пишуться:

а) Порядкові числівники, написані цифрами й літерами: *5-й, 12-го, 25-тисячний*.